

ԿԱՐԾԻՔ

սահմանադրական փոփոխությունների նախատեսվող հանրաքվեի՝

միջազգային ստանդարտների և սահմանապատասխանության վերաբերյալ

2013 թ. սեպտեմբերի 4-ին ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանը միանձնյա որոշում է կայացրել ՀՀ սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին և ստեղծել է ՀՀ նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողով¹: Մասնագիտական հանձնաժողովը մշակել է ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգը և ՀՀ սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծը: Դրանք ներկայացվել են նաև Եվրոպայի խորհրդի «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովին (Վեներտիկի հանձնաժողով), որն էլ 2014 թ. սեպտեմբերի² ներկայացրել իր կարծիքը ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի, իսկ 2015 թ. օգոստոսին³ և սեպտեմբերին⁴՝ նախնական կարծիքը ՀՀ սահմանադրական փոփոխությունների նախագծի առանձին գլուխների վերաբերյալ: ՀՀ սահմանադրական փոփոխությունների տեքստի վերջնական և ավարտուն տարբերակը հրապարակվել է 2015 թ. օգոստոսի 21-ին՝ ներկայացվելով ՀՀ ազգային ժողով: Նախագիծը ներկայումս խորհրդարանական ֆինանսման փուլում է, իսկ հանրաքվեն, ոչ պաշտոնական աղբյուրների համաձայն, նախատեսվում է անցկացնել դեկտեմբերի սկզբին:

¹Տե՛ս <http://www.president.am/hy/decrees/item/947/>

² Տե՛ս <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282014%29027-e>

³Տե՛ս <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI%282015%29015-e>

⁴Տե՛ս <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI%282015%29019-e>

ՀՀ սահմանադրությունում առաջարկվող փոփոխություններն ընդգրկում են հարցերի լայն շրջանակ, և բացի 1-ից և 2-րդ հոդվածներից մյուս բոլոր հոդվածներում կլինեն փոփոխություններ, ինչը հիմք է տալիս փոփոխությունների առաջարկն ավելի շուտ որակել որպես նոր սահմանադրություն, քան փոփոխություն: Եվ որ ամենակարևորն է, առաջարկվող փոփոխություններով նախատեսվում է փոխել երկրի կառավարման համակարգը՝ կիսանախագահականից անցնել կառավարման խորհրդարանական համակարգի, ամրապնդել և կայուն դարձնել մեծամասնության իշխանությունը խորհրդարանում, արմատապես փոխել զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմը, վերացնել պետության որոշ խիստ կարևոր պատարականություններ և թուլացնել պետության դերը մարդու մի շարք իրավունքների պաշտպանության հարցում:

Չնայած երկրի կառավարման համակարգը փոխելու ֆալսֆական որևէ նախադրյալների կամ հանրային պահանջի բացակայությանը, ինչպես նաև ընդդիմադիր կուսակցությունների, ֆալսֆաֆական հասարակության բազմաթիվ խմբերի ու իրավունքի ոլորտի փորձագետների կտրուկ անհամաձայնությանը՝ իշխանությունների կողմից արագացված և ագրեսիվ կերպով առաջ է մղվում հանրափոխ անցկացումը: Այդ ամենը, բնականաբար, հիմք են տալիս համոզվելու, որ առաջարկվող սահմանադրական փոփոխությունները նախաձեռնվել են գործող նախագահի՝ իշխանությանը մնալու ցանկությունը բավարարելու նպատակով՝ հաշվի առնելով, որ 2018թ.-ին լրանումն է նրա 2-րդ պաշտոնավարման ժամկետը, և նույն անձը չի կարող երրորդ անգամ անընդմեջ ընտրվել հանրապետության նախագահի պաշտոնում: Սահմանադրական փոփոխությունները նրան հնարավորություն կտան շարունակել առաջնորդի իր դերակատարությունը ՀՀ ազգային ժողովի նախագահի կամ վարչապետի պաշտոնում, ինչպես նաև ապահովել իր՝ Հայաստանի Հանրապետական կուսակցության (ՀՀԿ) մենաշնորհային իշխանությունը:

Լուրջ մտահոգություններ կան, որ ՀՀ նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի անդամները գործել են շահերի բախման իրավիճակում, քանի որ ինն անդամներից վեցն անմիջականորեն կախված են նախագահ Սերժ Սարգսյանից: Ավելի կոնկրետ՝ հանձնաժողովի անդամներից երկուսը ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանի կողմից ղեկավարվող իշխող ՀՀԿ անդամներ են (մեկը նաև ընդգրկված է ՀՀԿ խորհրդում և ՀՀԿ գործադիր մարմնում): Երկուսը ՀՀ նախագահի աշխատակազմի աշխատակիցներ են և պաշտոնավարում են նախագահ Ս. Սարգսյանի անմիջական վերահսկողության ներքո: Հանձնաժողովի մեկ այլ անդամ ղեկավար պաշտոն է զբաղեցնում Երևանի

պետական համալսարանում, որի կառավարման բարձրագույն մարմնի՝ հոգաբարձուների խորհրդի նախագահը ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանն է: Հանձնաժողովի անդամներից է նաև ՀՀ գլխավոր դատախազը, որն իր պաշտոնում ընտրվել է ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանի առաջադրմամբ ԱԺ-ի կողմից, որտեղ խորհրդարանական մեծամասնություն է կազմում ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանի ղեկավարած կուսակցությունը՝ ՀՀԿ-ն: Ուստի, միանգամայն բնական է, որ տվյալ հանձնաժողովի կողմից առաջարկվող բարեփոխումներն ավելի շուտ նախագծված են ծառայելու գործող նախագահի, քան ժողովրդի ու հասարակության շահերին:

Չնայած, որ շարունակվում են ֆինանսավարկության սահմանադրական փոփոխությունների տարբեր ասպեկտների և, մասնավորապես, մարդու իրավունքների և ժողովրդավարության տեսանկյունից դրանց հետևանքների վերաբերյալ՝ մենք կարծում ենք, որ առաջարկվող հանրափնի բացարձակապես անընդունելի է հետևյալ հիմնավորումներով՝

- Առաջին, այն թելադրված չէ որևէ օբյեկտիվ անհրաժեշտությամբ, օրինակ՝ ֆալսիֆիկացիայից ճշգրտված կամ հանրային պահանջով, որ կարողանա արդարացնել կառավարման համակարգի նման շուտափույթ փոփոխությունը: Եթե չկան օբյեկտիվ նախադրյալներ, նման հակասական փոփոխության շուրջ պետք է բազմակողմանի և անկողմնակալ կերպով քննարկվեն և երկարատև խորհրդակցություն ֆալսիֆիկացիայի հասարակության ղեկավարների մասնակցությամբ՝ հանգելու ընդհանուր կոնսենսուսի և հիմնավոր փաստարկման, ինչը սեղի չի ունեցել: Փոփոխությունների ամբողջական տեխնիկական հրապարակումից հետո Հայաստանի հասարակությանը փաստացիորեն ընդամենը 2 ամիս է հասկացված պետության մայր օրենքի փաստաթղթի վերաբերյալ արձագանքներ կայացնելու համար:
- Երկրորդ, սահմանադրական հանրափնի վիճակված է անցկացնել վստահության բացակայության պայմաններում, երբ անչլոզ հարցումների արդյունքում՝ կանանց ընդամենը 13%-ը, իսկ տղամարդկանց 12%-ն է հավատում ընտրությունների ազնվությանը⁵, իսկ ֆալսիֆիկացիայի մոտ 81%-ը նշել է, որ «բոլորովին չի վստահում» և «ավելի շուտ չի վստահում» սահմանադրական

⁵ Լիմարի Մորալես «Կանայք ողջ աշխարհում ավելի քիչ են վստահում ընտրություններից, քան տղամարդիկ», Գեյտի, Ինկ. (Վաշինգտոն, հոկտեմբերի 11, 2012 թ.) <http://www.gallup.com/poll/157997/women-worldwide-less-confident-men-elections.aspx>

բարեփոխումների գործընթացին:⁶Մինչդեռ իրական ժողովրդավարական երկրում պետության հիմնադիր փաստաթուղթը կարող է արմատական փոփոխությունների ենթարկվել միայն իշխանությունների ու նրանց նախածեռնությունների նկատմամբ բարձր վստահություն ունենալու պարագայում: Եթե չկա վստահություն, հարցականի տակ է դրվում ցանկացած գործընթացի և ցանկացած արդյունքի լեգիտիմությունը:

Ի հավելումն իրավիճակի վերաբերյալ վերոնշյալի՝ նախատեսվող հանրաքվեն չի համապատասխանում նաև հանրաքվեի միջազգային չափանիշներին, ինչը սահմանված է Վենետիկի հանձնաժողովի Հանրաքվեների անցկացման լավ /պրակտիկայի վերաբերյալ կանոնագրով (անգլ.՝ Code of Good Practice on Referendums)⁷ էլ ներվ ստորև նկարագրված պատճառներից.

Համընդհանուր ընտրական իրավունքի ապահովման ձախողում⁸

Համընդհանուր ընտրական իրավունքը ներկայումս չի ապահովվում և երաշխավորված չէ նաև նախատեսվող հանրաքվեի ժամանակ: Հայաստանի Հանրապետության հարյուր հազարավոր քաղաքացիներ ներկայումս բնակվում են երկրից դուրս՝ ուսում ստանալու, ժամանակավոր աշխատանքի կամ այլ նպատակներով: Օրենքը նրանց հնարավորություն չի տալիս իրենց ներկաբնակության վայրերում քվեարկելու, չնայած այն «մեծաքաղաք» նման մեխանիզմ ապահովում է երկրի դիվանագիտական կորպուսի և հայաստանյան ընկերությունների արտասահմանյան ներկայացուցչությունների՝ ընտրելու իրավունք ունեցող աշխատակիցների և նրանց հետ արտերկրում բնակվող ընտանիքների համար: Այսպիսով, պետության հիմնադիր փաստաթղթում արմատական փոփոխությունները նախատեսվում է անցկացնել առանց դրա քաղաքացիների մի սովոր զանգածի պատճառ մասնակցության և ձայնի:

Թեպետ Վենետիկի հանձնաժողովի՝ հանրաքվեի անցկացման ուղեցիներում սույն չափանիշը համարվում է ընդամենը «ցանկալի», այն վնաս է դառնում էպես նոր սահմանադրության ընդունման

⁶ APR Group, Սահմանադրական փոփոխությունների վերաբերյալ հասարակական կարծիքի ուսումնասիրություն (Երևան, սեպտեմբեր 2014), <http://aprgroup.org/images/Library/Constitution/research%20report-eng-q.pdf>:

⁷ Հանրաքվեի բարելավման գործընթացի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի կանոնագիր <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282007%29008-e>

⁸ Վենետիկի հանձնաժողով, գլուխ 1. Հանրաքվեներ և Եվրոպայի ընտրական ժառանգություն, մաս 1. Համընդհանուր ընտրական իրավունք, 1.1 Կանոն և բացառություններ, գ. բնակարան

պարագայում, իսկ դրա ապահովման ձախողումը կարող է ֆակտագրական լինել պետության համար՝ ժողովրդավարության տեսանկյունից:

Ընտրողների ռեգիստրի արժանահավատության ապահովման ձախողում⁹

Ընտրողների ռեգիստրը պարբերաբար և մշտապես չի թարմացվում՝ կանոնադրի ուղենիւշերի համաձայն: Այն, որպես կանոն, հրապարակվում է ընտրությունից ընտրություն և, ընդհանուր առմամբ, արժանահավատ չէ: Մասնավորապես, վերջին համապետական ընտրությունները բացահայտել են բազմաթիվ անհամապատասխանություններ, որոնք հարցականի տակ են դնում ընտրությունների լեգիտիմությունն ու արդյունքները: Օրինակ՝ 2013թ. նախագահական ընտրություններում ընտրողների ցուցակներում տարօրինակորեն բացակայում էին ավելի քան 49,000 անձանց ծննդյան տարեթվերը, 6,300 անձինք չունեին հաշվառման հասցե, ավելի քան 10,700 հասցեներում գրանցված էր 10-ից ավելի բնակիչ, որոնցից 52-ում՝ ավելի քան 50, իսկ 17-ում՝ 100-700 բնակիչ: Ավելի քան 220 համայնքներում գրանցված էր մասնակցության չափից դուրս բարձր մակարդակ՝ 80, 90, անգամ 100 %-ից ավել:¹⁰ Տեղական ֆալսեթի կանոնակարգի հասարակության կազմակերպությունների կողմից հետագա ճշգրտումները բացահայտել են, որ առնվազն 10 համայնքում, որտեղ 90%-ից ավելի մասնակցություն է գրանցված եղել, մասնակիցների թվերն անհարկի ուղեղվել են:¹¹

Վերոնշյալ փաստերը, ինչպես նաև ընտրացուցակների անհամապատասխանության մասին ֆալսեթիների մի շարք հաշվետվություններում¹² տեղ գտած տեղեկատվությունը պատճառ է լինում և ՀՀ ստիկանության կողմից չի ուղղվել՝ չնայած բազմաթիվ խոստումներին և ցուցադրական ջանքերին: Նման պրակտիկան կասկածի տակ է դնում ՀՀ իշխանությունների ցանկությունը իսկապես շտկելու ընտրացուցակների հետ կապված անհամապատասխանությունը:

⁹ Վեներա Սիմոնյանի համաձայնագրով, գլուխ 1. Հանրաքվեներ և Եվրոպայի ընտրական ժառանգություն, մաս 1. Համընդհանուր ընտրական իրավունք, 1.2. Ընտրողների ռեգիստրներ

¹⁰ Թրանսպարենսի Ինքերնեթը կազմակերպության կենտրոն, 2013 թվականի նախագահական ընտրությունների պատահական ավյալների վերլուծության արդյունքների մասին, հասանելի է <http://transparency.am/legacy/docs2/summary-am.pdf> և http://elections.transparency.am/2013/index.php?am_home,2 կղումով

¹¹ Ժուլիանա Ստեփանյանի «Ասպարեզ» ակումբ, ընտրական մասնակցության մակարդակի ստուգում, հասանելի է <http://www.asparez.am/wp-content/uploads/2015/08/11.9.2013-General-report-Yntrakan-masnakcutyan-stugum-HH-nakhagahakan-yntrutyunner-JCA-CI-ARM.pdf> կղումով

¹² Տես <https://www.youtube.com/watch?v=xTlownIWnys&feature=youtu.be>

Հավասար ընտրական իրավունքների ապահովման ձախողում¹³

Հավասար ընտրական իրավունքները խախտվել են վերջերս կայացած գրեթե բոլոր ընտրություններում, և որևէ մտադրություն չի նկատվում փոխելու բացահայտված խախտումների պրակտիկան: Ընտրացուցակների վերանշյալ անհետություններով և բացակա ընտրողների մեծ քանակով պայմանավորված՝ առկա են բազմակի փվեարկության լայն հնարավորություններ և փաստացի պրակտիկա, մասնավորապես՝ արտերկրում բնակվող անձանց փոխարեն փվեարկությունը: Բազմիցս ապացուցվել է, որ վերահսկողության կոսմետիկ մեխանիզմը, ինչպիսին անձնագրերում դրոշմակնիքներ դնելն է, անօգուտ է, քանի որ օգտագործված քանաքը արագ ցնդում է կամ հեշտությամբ մաքրվում: Դրոշմակնիքներ դնելը անիմաստ է դարձել նաև նույնականացման փարտերի ներմուծմամբ, որոնք չունեն հասցեի վերաբերյալ գրառում և հնարավորություն չեն տալիս դրոշմակնիքներ դնել:¹⁴

Բազմակի փվեարկությունը կանխելուն միտված ֆալսիֆիկացիների վերահսկողությունն արդյունավետ չէ, քանի որ տվյալների հեզգրտելու և/կամ ապացույցի ձեռքբերման նպատակով լուսանկարելու համար ստորագրված ընտրացուցակները խստորեն «պաշտպանվում» են դիտորդների աչքից: Իսկ լրացուցիչ անձնագրերի բաժանմանը,¹⁵ նույն անձնագրով բազմակի փվեարկությունը¹⁶ կամ այլ անձանց փոխարեն փվեարկությանը¹⁷ վերաբերող փաստերը պատշաճ կերպով չեն հետապնդվում իրավապահ մարմինների կողմից՝ դրանով իսկ ապացուցելով այն փաստը, որ բազմակի փվեարկությունը կազմակերպված և հովանավորվող պրակտիկա է Հայաստանում:

Հավասար հնարավորությունների ապահովման ձախողում¹⁸

¹³ Վեներիկի հանձնաժողով, գլխաթ1. Հանրաքվեներ և Նվրոպայի ընտրական ժառանգություն, մաս 2, Հանընդհանուր ընտրական իրավունք, 2.1 Հավասար ընտրական իրավունքներ

¹⁴ Նույնականացման փարտերով փվեարկելու հնարավորությունը ներկայումս առաջարկվել է որպես ՀՀ ընտրական օրենսգրքի փոփոխություն, ինչը հասանելի է <http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=37911> կոմսնր: Թեպետ դեռևս ուժի մեջ չի մտել, պատահապես թույլարվում է օգտագործել ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի կողմից:

¹⁵ Տես <https://www.youtube.com/watch?v=Fadp6iwWeLM>

¹⁶ Տես <https://www.youtube.com/watch?v=UDv96dkpcz0&feature=youtu.be>

¹⁷ Տես <https://www.youtube.com/watch?v=IPPI9RzpbQ>, <https://www.youtube.com/watch?v=sVK2RfrJx5Y&feature=youtu.be>, <https://www.youtube.com/watch?v=qPlikgHxskE&feature=youtu.be>,

¹⁸ Վեներիկի հանձնաժողով, գլխաթ1. Հանրաքվեներ և Նվրոպայի ընտրական ժառանգություն, մաս 3, Հավասար ընտրական իրավունք, 2.2 Հնարավորություն հավասարություն

լրատվամիջոցների հասանելիության հավասար հնարավորություն չի ապահովվում, և օրենսդրությամբ ամրագրված սահմանադրական փոփոխություններին կողմ և դեմ արտահայտվողների ֆարոգչության լուսաբանման հավասար հնարավորություն չի ստեղծվում: Սահմանադրական փոփոխություններին դեմ արտահայտվողները ընդդիմադիր կուսակցություններն են ու ֆաղաֆացիական հասարակության անկախ կազմակերպություններն ու խմբերը, որոնց համար ավանդաբար սահմանափակված է հիմնական լրատվամիջոցների, ներառյալ հանրային հեռուստատեսության ու ազգային մասնավոր հեռարձակողների մատչելիությունը, ֆանի որ օրենքը խիստ պահանջ չի դնում, որ նրանք ևս ներգրավված լինեն հարցերի ֆինանսավորման: Ելնելով այն հանգամանքից, որ առաջատար հեռուստաընկերությունները գտնվում են կառավարամետ վերնախավի ընդհանուր վերահսկողությանտակ և Հայաստանի բնակչության շուրջ 80%-ի համար տեղեկատվության հիմնական աղբյուր շարունակում է մնալ հեռուստատեսությունը,¹⁹ սահմանադրական փոփոխությունների վերաբերյալ այլընտրանքային մոտեցումների ու փաստարկերի հանրությանը հասու լինելու և նրա կարծիքի վրա ազդելու հնարավորությունը վրա չնչին է: Ըստ էության, տրամադրվող հանրային ֆինանսավորման ու հաղորդակցության ռեսուրսները հիմնականում ուղղվում են «Այո» կարծիքի ֆարոգչությանը՝ արտահայտելով իշխանությունների դիրքորոշումը:

ՀՀ իշխանությունները սահմանադրական փոփոխությունների ընդդիմախոսներին միայն սահմանափակում են ՋՄ-ների մատչելիությունը, այլև խոչընդոտում միավորման, հավաքների և արտահայտման ազատությունները: Մասնավորապես, իշխանությունները ճնշում են գործադրել մասնավոր հյուրանոցային բիզնեսի վրա, որ խավանեն «Ոչ»-ի ֆարոգչության մեկնարկն ու կուսակցությունների ու ոչ կառավարական կազմակերպությունների կողմից խոչընդոտումը:²⁰ Տեղական իշխանություններն ու բիզնեսը մի շարք խոչընդոտներ են ստեղծել 2015 թ. սեպտեմբերի 24-ին Գյումրիում ընդդիմադիրների հավաքի կազմակերպման համար (օրինակ՝ ահաբեկել են Երևանից Գյումրի մասնակիցներ տեղափոխող ավտոբուսի վարորդներին²¹, անջատել են էլեկտրականությունը²²), ինչն ակնհայտորեն հրահրված է տեղական իշխանությունների կողմից, ինչը նոր և անձանոթ պրակտիկա չէ: 2015 թ. հոկտեմբերի 2-ի

¹⁹ Տե՛ս <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/armenia>

²⁰ Տե՛ս <http://www.azatutyun.am/content/article/27235223.html>

²¹ Տե՛ս <http://news->

[book.am/?p=66882/kangnecrel+en+gyumri+meknox+avtobusvo%D6%82+Iragroxnarin+hrahangel+en+ijnel+&l=am](http://news-book.am/?p=66882/kangnecrel+en+gyumri+meknox+avtobusvo%D6%82+Iragroxnarin+hrahangel+en+ijnel+&l=am)

²² Տե՛ս <http://www.1in.am/1728363.html>

համար պլանավորված երթը թույլատրվել է Երևանի ֆառֆապետի կողմից՝ այն սահմանափակմամբ, որ այն ընթանա միայն մայրերով:²³ Ակտիվիստներին բերման են ենթարկել ոստիկանական բաժանմունք՝ փառցներում «Ոչ»-ի գրաֆիտներ անելու համար,²⁴ մինչդեռ նույն մարմինների կողմից այլ բովանդակությամբ տեֆտերի գրաֆիտի և նկարներ անելը խրախուսվում է:

Ընտրողների՝ կարծիք ձևավորելու ազատության ապահովման ձախողում²⁵

Քանի որ Հայաստանում իշխում է կիսակոնսուլիդացված ավտորիտար վարչակարգ,²⁶ որի ղեկավարը նախագահ Ս. Սարգսյանն է, վերջինիս՝ սահմանադրական փոփոխությունների հիմնական ջատագով լինելու հանգամանքը ազդում է այդ հարցում իշխանությունների չեզոքության վրա: Ընտրությունների և հանրաքվեների ժամանակ վաղուց արդեն ավանդույթ դարձած և անպատժելիության պայմաններում գործող վարչական ուսուրսի չարաչափման ու հեռարձակող լրատվամիջոցների վերահիշյալ միակողմանի լուսաբանման պայմաններում տոնահարվում է ընտրողների՝ անկախ կարծիք ձևավորելու ազատությունը: Սահմանադրական փոփոխությունների նախագծին կից չկա Վեներտիկի հանձնաժողովի ուղեկիցների համաձայն մշակված որևէ բացատրական գեկույց՝ հավասարապես տարածելու նաև տվյալ փաստաթղթի վերաբերյալ ընդդիմադիր տեսակետներ:

Եվ ամենակարևորը. նախագահ Ս. Սարգսյանը 2015 թ. փետրվարին անձամբ մեկնարկեց հարձակումներով և ահաբեկմամբ ուղեկցվող մի արշավ սահմանադրական փոփոխությունների նկատմամբ ընդդիմադիր կեցվածք արդեգրած երկրորդ ամենամեծ՝ «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության առաջնորդ Գագիկ Ծառուկյանի դեմ,²⁷ որն արդյունքում լքեց կուսակցության և խորհրդարանական խմբակցության ղեկավարի պաշտոնն ու հեռացավ ֆառֆակախությունից: Այդ արշավը ծառայեց որպես նախագրուշացում ինչպես «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության, այնպես էլ այլ կուսակցությունների անդամների համար,

²³ Տես <http://www.ilur.am/news/view/49210.html>

²⁴ Տես http://www.azatutyun.am/content/article/27276671.html?utm_source=dv.it&utm_medium=facebook,
<https://www.youtube.com/watch?v=g5dh8Rdv9XI&feature=youtu.be>

²⁵ Վեներտիկի հանձնաժողով, գլուխ 1. Հանրաքվեներ և Եվրոպայի ընտրակ ժառանգություն, մաս 3, Հավասար ընտրական իրավունք, 3.1 ընտրողների՝ կարծիք ձևավորելու ազատություն

²⁶ Ֆրիդոմ Հաուս, Անցումային երջանի երկրներ, Հայաստանի վերաբերյալ գեկույց 2015, հասանելի է <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/armenia> կայքում

²⁷ Տես <https://www.youtube.com/watch?v=E1rTWeVndhw>

հուշելով որ սահմանադրական փոփոխությունների նկատմամբ ակտիվ ընդդիմադիր դիրքորոշումը կարող է վտանգել նրանց տնտեսական ու անձնական բարեկեցությունը: Մասնավորապես, «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության սահմանադրական փոփոխությունների նկատմամբ դիրքորոշման ներկայիս արմատական փոփոխությունն ակնհայտորեն փաստում է, որ նախագահ Ս. Սարգսյանի նախաձեռնած ահաբեկման ակտը պսակվել է հաջողությամբ:

Ընտրողների՝ ազատ կամարտահայտման և կեղծիքի դեմ պայքարի ապահովման ձախողում²⁸

Շատ դեպքերում ընտրողների ազատ կամարտահայտումը չի ապահովվում փվեարկության բուն ընթացակարգերով: Սովորական երևույթ են վարչական ռեսուրսի անպատիժ օգտագործումը, ընտրակառավար, ընտրատեղամասի ներսում ու դրանից դուրս կուտակումներն ու անկարգությունները, փվեարկության գործընթացի դեկավարումը չլիազորված ու հաճախ «կրիմինալ» անձանց կողմից, ընտանիքով փվեարկությունները փվեախցում, բաց փվեարկությունները, «օգնության կարիք ունեցող» ընտրողների չավագանցմեծ թիվը,²⁹ որոնք պատշաճ ընթացք չեն ստանում համապատասխան մարմինների կողմից: Ընտրական «կարուսելը», ապօրինի հասցեներով փվեարկությունները, փվեատուփերի լցումները³⁰ ոչ միայն դիտարկվել, այլև փաստվել են ստացված և օգտագործված փվեաթերթիկների ու ընտրողների ստորագրությունների ֆանակի միջև անհամապատասխանություններով:³¹

Վարչական, դատական և իրավապահ մարմիններին ուղղված դիտորդների և ՋԼՄ ներկայացուցիչների բազմաթիվ բողոքներ հետևելով են և ընտրախախտողներն ու ընտրակեղծարարները գործում են համատարած անպատժելիության մթնոլորտում: Չկա որևէ դեպք, երբ իշխող կուսակցության հետ առնչություն ունեցող օրինախախտները պատժված լինե՞նապօրինությունների համար:

²⁸ Վեներիկի հանձնաժողով, գլուխ 2. Սույն սկզբունքներն իրականացնելու պայմաններ, մաս 2, կանոնակարգման մակարդակներ և հանրափվե մասին օրենքի կայունություն

²⁹ Տես 2012 թ. ՀՀ ազգային ժողովի և 2013 թ. ՀՀ նախագահի ընտրությունները <http://www.iditord.org>-ում և Երևանի ավագանու ու ՏԻՄ ընտրությունները <http://armdex.com/elections2013/map/>-ում

³⁰ Տես <https://www.youtube.com/watch?v=IOQJD7yilQM&feature=youtu.be>, <https://www.youtube.com/watch?v=zWu0bfvXPwM&feature=youtu.be>, <http://www.1in.am/181479.html>

³¹ Տես 2012 թ. ՀՀ ազգային ժողովի ընտրությունների րվերը http://electionscount.info/2012/index.php?en_vote-result,21, 2013 թ. ՀՀ նախագահի ընտրությունների ընտրությունների րվերը http://elections.transparency.am/2013/index.php?en_vote-error,34 և 2013 թ. Երևանի ավագանու ընտրությունների րվերը http://elections.transparency.am/yerevan/index.php?en_vote-error,34

Մարդու իրավունքների նկատմամբ ընդհանուր հարգանքի բացակայություն³²

Երկրում չի դրսևորվում պատշաճ հարգանք մարդու հիմնարար իրավունքների նկատմամբ: Ըստ «Ֆրիդոմ Հաուսի»-ի՝ ժողովրդավարության ցուցանիշը Հայաստանում 5.36 է:³³ Հավաքների ազատությունը բացահայտորեն խախտվում է, երբ քաղաքական խոցելի խնդիրներ են շռելվում: Երկրի ներսում տեղաբնակից ազատությունը խոչընդոտվում է քաղաքական մեծ հանրահավաքների ընթացքում՝ կասեցնելու մայրաքաղաքում ցուցարարների թվի մեծացումը: Հանրահավաքների ակտիվ մասնակիցները հաճախակի ենթարկվում են ծեծի և հետապնդվում ոստիկանության կողմից: Բազմաթիվ դեպքերում նրանց դեմ գործերը բնկվում են վարչական դատարանում և երկարատև դատավարության արդյունքում քաղաքացիները պատասխանատվության են ենթարկվում՝ «ոստիկանության օրինական պահանջին» չենթարկվելու համար սույժ վհարելու պահանջով: Ոչ մի ոստիկան չի պատժվում ապօրինի գործողությունների համար, չնայած որոշ վիճակներով հանաչել են քաղաքացիների իրավունքների սոնահարումներ: Ոչ մի պատուհան պատասխանատվության չի ենթարկվել կեղծված ընտրությունների դեմՆրևանում 2008 թ. մարտի 1-2-ին անցկացվող խաղաղ ցույցի ժամանակ զինուժի ապօրինի կիրառմամբ բռնությունների գոյության դարձած 10 քաղաքացիների սպանության համար:

Նման անպատժելիությունն առաջացնում է անվստահություն և կասկած, թե նույն սցենարը կարող է կրկնվել ցանկացած ժամանակ, հատկապես հաշվի առնելով, որ գինված ուժերի օգտագործումը ներքին քաղաքական հարաբերություններում, ըստ էության, օրինականացվել է 2012 թ. մարտի 21-ին ընդունված «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքում կատարված փոփոխություններով, ինչը փաստացիորեն հակասում է ՀՀ Սահմանադրության նորմերին:

Հանրաքվեի մասին օրենքի կայունության բացակայություն³⁴

Սահմանադրության փոփոխության հանրաքվեի ծրագրված է անցկացնել «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի հիմնարար ասպեկտների (այդ թվում՝ սահմանադրական փոփոխությունների կողմնակիցների և

³² Վեներալի հանձնաժողով, գլուխ 2. Սույն սկզբունքներն իրականացնելու պայմաններ, մաս 1, մարդու իրավունքների նկատմամբ հարգանք

³³ Ֆրիդոմ Հաուսի Անցումային օրջանի երկրներ գեկույցը գնահատում է երկրներն ըստ 1-7 սանդղակի, այդ 1-ը ներկայացնում է ժողովրդավարության առաջընթացի ամենաբարձր, իսկ 7-ը ամենացածր մակարդակ

³⁴ Վեներալի հանձնաժողով, գլուխ 2. Սույն սկզբունքներն իրականացնելու պայմաններ, մաս 2, կանոնակարգման մակարդակներ և հանրաքվեի մասին օրենքի կայունություն

ընդդիմախոսների համար հանրային հեռարձակող լրատվամիջոցներից օգտվելու վերաբերյալ դրույթներ) փոփոխություններից կարճ ժամանակ անց: ՀՀ ազգային ժողովը 2015 թ. հունիսի 10-ին ներկայացրել է «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի փոփոխությունները (ուժի մեջ են մտել 2015 թ. հուլիսի 18-ին), որով լայնացվել է հանրաքվեի մասնակիցների շրջանակը, մանրամասնվել է ֆարագչության կազմակերպիչների շրջանակը, կանոններ են սահմանվել հանրաքվեի կողմնակիցների և ընդդիմախոսների ֆարագչության մասնակցության համար: Բացի այդ՝ օրենքում արված փոփոխությունները վերացրել են հանրաքվեի ֆարագչության վրա դրված ժամանակային սահմանափակումները՝ մեծացնելով ցանկացած ժամանակ ֆարագչություն կազմակերպելու հնարավորությունը:

Հանրաքվեի մասին օրենքի նման անկայունությունը ստեղծել է անհավասար հնարավորություններ սահմանադրական փոփոխությունների կողմնակիցների և հակառակորդների համար, քանի որ նախագահ Ս. Սարգսյանը և իր թիմը, ըստ էության, իրենց ֆարագչությունը սկսել են 2013 թ. սեպտեմբերից, մինչդեռ այլ խմբերին նոր է ընձեռվել փյաթիկելու և ֆարագչություն կազմակերպելու հնարավորություն:

Անկողմնակալ մարմնի կողմից հանրաքվեի կազմակերպման ապահովման ձախողում³⁵

Սահմանադրական հանրաքվեի կազմակերպող պետական մարմինը ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովն է, որի անկողմնակալությունը կասկածախարայց է: Նույն ղեկավարություն ունեցող և հիմնականում նույն անդամներից բաղկացած սույն մարմինը ներգրավված է եղել 2012 թ. ՀՀ ազգային ժողովի և 2013թ. նախագահական սկանդալային ընտրություններում, որոնց վերաբերյալ խախտումները նկարագրված են ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ գեկույցներում:³⁶ Չնայած դրան, ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի անդամներից ոչ մեկը երբեք պատասխանատվության չի ենթարկվել կամ պաշտոնապես ֆինադատության չի արժանացել ընտրությունների որակի համար: Հստ ընտրական օրենսգրքի՝ հանձնաժողովի բոլոր անդամները նշանակվել են նախագահ Ս. Սարգսյանի կողմից՝ ՀՀ մարդու

³⁵ Վեներալիի հանձնաժողով, գլխի 2. Սույն սկզբունքներն իրականացնելու պայմաններ, մաս 3, ընթացակարգային երաշխիքներ, 3.1. հանրաքվեի կազմակերպումը անկողմնակալ մարմնի կողմից

³⁶ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, ՀՀ ազգային ժողովի ընտրություններ, 2012 թ. մայիսի 6, ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ընտրությունների դիտորդական առաքելության վերջնական գեկույց (Վարչավա, 2012 թ. հունիսի 26), հասանելի է <http://www.osce.org/hy/odhr/elections/91962?download=true> կղանակ և ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, ՀՀ նախագահի ընտրություններ, 2013 թ. փետրվարի 18. ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ընտրությունների դիտորդական առաքելության վերջնական գեկույց (Վարչավա, 2013 թ. մայիսի 8), հասանելի է <http://www.osce.org/hy/odhr/elections/101982?download=true> կղանակ

իրավունքների պաշտպանի, ՀՀ վճարելի դատարանի նախագահի, ՀՀ փաստաբանների պալատի նախագահի առաջարկությամբ, և նրանց լիազորությունները կարող են դադարեցվել ՀՀ նախագահի պահանջով Վարչական դատարանի կողմից, որի բոլոր դատավորները ևս նշանակվել են ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանի կողմից և ենթակա են պաշտոնից ազատման նրա կողմից:

Ակնհայտ է, որ ներկա կիսավտորիտար վարչակարգի պայմաններում Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը զգալիորեն կախված է ՀՀ նախագահից և, հաշվի առնելով վերջինիս կոնկրետ շահը խնդրո առարկա սահմանադրական հանրափելում, չի կարող մնալ անկողմնակալ:

Հանրափելի դիտորդության արդյունավետ ապահովման ձախողում³⁷

Դիտորդներն օժտված են խիստ սահմանափակ լիազորությամբ ընտրությունների ժամանակ խախտումներ բացահայտելիս: Չնայած դիտորդության համարօրենքով ամրագրված ընդհանուր ազատությանը, նրանց թույլ չի տրվում դիտարկել և փաստեր հավաքել հայաստանյան ընտրությունների կեղծման գլխավոր գործիքի՝ ընտրացուցակների վերաբերյալ: Ստորագրված ընտրացուցակներում ստորագրությունները նշանակում կամ լուսանկարներ անելու ջանքերը՝ ապացուցելու համար, որ բազմակի ընտրություն է կատարվել, դատապարտված են ձախողման, քանի որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները խիստ զգույն են «պաշտպանելու» ստորագրված ընտրացուցակները դիտորդներից և դիտորդների կողմից նշված խախտումները չեն գրանցվում:

Փաստական ապացույցի հավաքման խոչընդոտները սահմանափակում են դիտորդների հնարավորությունները խախտումների դեմ բողոքելու վարչական, դատական և իրավապահ մարմիններում: Բացի դրանից, ընտրությունները/հանրափելի դիտարկող կազմակերպությունների արդարադատության մատչելիության ապահովումը հետևողականորեն խախտվում է՝ հիմնավորելով, թե հասարակական կազմակերպությունները պատշաճ հայցվոր չեն և չեն կարող իրենց դիտորդների անունից դիմում ներկայացնել, հետևաբար նաև պաշտպանել նրանց իրավունքները:

Բողոքարկման արդյունավետ համակարգի ապահովման ձախողում³⁸

³⁷ Վեներալիկի հանձնաժողով, գլուխ 2. Սույն սկզբունքներն իրականացնելու պայմաններ, մաս 3, ընթացակարգային երաշխիքներ, 3.2 հանրափելի դիտորդություն

³⁸ Նույն տեղում, գլուխ 2. Սույն սկզբունքներն իրականացնելու պայմաններ, մաս 3, ընթացակարգային երաշխիքներ, 3.3 բողոքարկման արդյունավետ համակարգ

Ընտրությունների բողոքարկման համակարգը, որը գործում է նաև հանրաքվեների համար, արդյունավետ չէ: Տեղական հասարակական կազմակերպությունների բողոքներն ուղղված ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ և կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով ֆինուրջան չեն առնվում ձևական սխալների պատճառներով: ՀՀ նախագահական ՏԻՄ ընտրություններին դիտարկների կամ այլոց իրավունքների խախտման և փվեարկության ընթացակարգը խախտելու փաստերով շուրջ 100 բողոքից ոչ մեկը 2013թ.-ից առ այսօր պատճան ուժադրության չի արժանացել: Դատարանները նույնպես մերժում են այդ բողոքներին ոչ պատճան ֆինուրջան դեմ բերված համապատասխան հայցերը:

Բացի նշված մարմինների կողմից ակնկալվող սահմանափակումներից, նախատեսվող հանրաքվեի ժամանակ սահմանադրական փոփոխությունների կողմնակիցների և ընդդիմադիրների համար բողոքարկելու և արդարադատության մատչելիության հարցերով հավասար հնարավորություններ չեն ընձեռվի նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի մակարդակով՝ պայմանավորված գուտայն հանգամանքով, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի նախագահ Գագիկ Հարությունյանը սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի ղեկավարն է և ինտենսիվորեն ներգրավված է առաջարկվող փոփոխությունների ֆարոզչության մեջ՝ անձամբ Հայաստանի մարզեր այցելելով և հանդիպումներ անցկացնելով տարածքային կառավարման մարմինների և տեղական ինֆրակառավարման մարմինների ներկայացուցիչների հետ: Ուստի, հանրաքվեի արդյունքների հետ կապված վեճերի լուծման համար պատասխանատու բարձրագույն և միակ դատական մարմինը, որի ղեկավարը սահմանադրական փոփոխությունների հեղինակներից և ամենաակտիվ ֆարոզիչներից մեկն է, ակնհայտորեն չի կարող ապահովել դատավարության կողմերի նկատմամբ անկողմնակալ վերաբերմունք և վեճերի պատճան լուծում:

Հատկանշական է, որ վերը թվարկված հիմնախնդիրներից շատերը այս կամ այն կերպ արտացոլվել են ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի ընտրությունների դիտարկության զեկույցներում՝ հանձնարարելով փոփոխություն կատարել Հայաստանի ընտրական օրենսդրության մեջ: Ենթադրաբար, այդ հանձնարարականները կարող էին դրական փոփոխություն մտցնել ընտրական գործընթացներում, այնուամենայնիվ Հայաստանի իշխանությունները 2013թ.-ից առ այսօր դրանց չեն անդրադարձել: Քանի որ նախատեսվող հանրաքվեն հիմնականում անցկացվելու է ՀՀ ընտրական օրենսգրքով, ակնհայտ է, որ արմատացած վատ պրակտիկան կկրկնվի և և հանրաքվեի չի անցկացվի ավելի բարձր մակարդակով, քան վերջին սկանդալային խորհրդարանական ու նախագահական ընտրությունները:

Մենք գտնում ենք, որ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրությունում, այսինքն՝ պետության հիմնադիր և հիմնական իրավական ակտումփոփոխություններ կարելի է կատարել միայն այն դեպքում, երբ վերոնշյալ հիմնախնդիրները լուծում ստանան, և լավ պրակտիկայի համապատասխան չափանիշները բավարարվեն ու ժողովուրդը վստահի հանրավելի գործընթացի ազնվությանն ու դրա արդյունքների լեգիտիմությանը:

Ինչպես բազմաթիվ անգամներ ֆինարկվել է իշխանությունների հետ, ֆաղափացիների վստահությունը շահելու նվազագույն, բայց առավել անհրաժեշտ ֆայլը կարող է լինել ստորագրված ընտրացուցակների հրապարակումը՝ այնպես, որ յուրաքանչյուր ով ի վիճակի լինի ստուգել ներկայումս երկրից բացակայող իր ծանոթ անձանց մասնակցությունը և վստահի արդյունքների ազնվությունը: Սակայն, ֆաղափացիական հասարակության ներկայացուցիչների և իրավական ոլորտի փորձագետների այս առաջարկությունը՝ հիմնավորելու իրենց իսկ ազնվությունը արժանացել է իշխանությունների համառ և թեմամական ընդդիմությանը՝ խորացնելով մտահոգությունները և իրականում ապացուցելով, որ ընտրացուցակներն իսկապես իշխանությունների համար ծառայում են որպես ընտրությունների արդյունքները կեղծելու ամենակարևոր գործիք:

Միջազգային կազմակերպությունները, որոնց առափելությունը Հայաստանում և տարածաբջջանում ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների խթանումն է, չպետք է հանդուրժեն նկարագրված իրավիճակում սահմանադրական հանրավելի անցկացումը՝ անկախ առաջարկվող տեխստի բովանդակությունից: Իր հերթին, «փոփոխությունների» տեխստը չպետք է համապատասխան կառույցների և փորձագետների կողմից գնահատվի որպես զուտ գրվածք՝ կտրված ֆաղափական իրողությունից ու վերը հիշատակված վնասարար ավանդույթներից, և չպետք է անտեսվի ակնկալվող ակնհայտ հետընթացը՝ մարդու իրավունքների և ժողովրդավարության չափանիշներով: Այս կազմակերպությունները և, մասնավորապես, Վեներտիկի հանձնաժողովը, պետք է զգուշավոր լինեն՝ ոգեշենչված արտահայտություններ անելով անհեան բարելավումների և իշխանությունների հետ արդյունավետ համագործակցության վերաբերյալ կամ ողջունելով հանրային ֆինարկումների ու ֆաղափական աջակցության իմիտացիան: Ընդունելով և նանաչելով այսպիսի գործընթացը, այս միջազգային կազմակերպությունները վստահում են իրենց պրոֆեսիոնալ հեղինակություննու անկողմնակալությունը և անուշտ կիսելու են Հայաստանում մարդու

իրավունքների ու ժողովրդավարության վիճակի վատթարացման պատասխանատվությունը՝ սահմանադրական փոփոխություններ նախաձեռնող նախագահ Սերժ Սարգսյանի և իր թիմակիցներին հետ:

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակախտուպցիոն կենտրոնը «Քաղաքացի դիտորդ» նախաձեռնության և ժողովրդավարական ընտրությունների եվրոպական պլատֆորմի (EPDE) անդամ է և ունի ավելի քան 10 տարվա փորձ՝ դիտարկելու ընտրական գործընթացները Հայաստանում:

Հայաստան, Երևան, 0019, Անտառային փողոց, տուն 164/1
Հեռ.՝ (374 10) 569589, 569689 • Ֆաքս՝ (374 10) 569519
info@transparency.am • www.transparency.am